

הפקולטה למדעי היהדות

לשכת רב הקמפוס

דף שבו ע

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןפרשת קרח, תשס"ז
מספר 708

צידוק ה'

כאשר משה ואהרן שמעו מפי ה' שבדעתו להעניש בחומרה את עדת קורח, הם הגיבו מיד כמבואר בפרשתנו (טז:כב): "וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל-אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל בֶּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יִחַטֵּא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף"?! (טז:כב). תמיהתם-תביעתם מתפרשת כך: איך ייתכן שהקב"ה היודע את כל מחשבות האדם יעניש את כולם אף על פי שאיש אחד בלבד חטא?! ומסביר רש"י:

א-ל-א-להי הרוחות – יודע מחשבות. אין מדתך כמידת בשר ודם, מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא, לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם, אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא. האיש אחד – הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף?

השאלה המתבקשת היא מה רצו משה ואהרן לטעון בדיוק? הלוא לפי המסופר במקרא במרדו של קורח השתתפו אנשים רבים, ומדוע לא ייענשו? בקרב המפרשים שתי שיטות בעניין זה, ואלו הן:

(1) לפי רש"י, את תמיהת משה ואהרן "האיש אחד יחטא" אין להבין כמשמעה, כלומר קורח בלבד. טענתם הייתה שאין להעניש ציבור שלם אלא את החוטאים באמת בלבד. לדעת רש"י, ה' ענה להם: "אמר הקב"ה יפה אמרת, אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא". מכאן שמשה ואהרן טעו כאשר שיערו שה' יעניש בלי הבחנה.

(2) לפי אבן עזרא, "האיש אחד יחטא הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה... והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו, וגם אם החטיא אחרים". אמנם אנשים רבים אחרים נגררו אחרי קורח, אבל לטענת משה ואהרן אין להעניש אלא את קורח עצמו, כיוון שהוא שחטא והחטיא, ואפילו עדתו איננה אשמה. לפי זה הקב"ה לא קיבל את בקשתם והעניש את כל הנגררים אחרי קורח שהשתתפו במרד השתתפות פעילה.

בין כך ובין כך פנייה זו של משה ואהרן מעלה בעיה עקרונית, האם רשאי אדם לבקר את פעולות ה' ¹ בתנ"ך יש מספר תיאורים על אישים הטוענים כלפי הקב"ה ומבקרים כביכול את הנהגתו את העולם - החל מאברהם אבינו שטען על כוונת ה' להרוס את סדום ועמורה: "חַלְלָה לָךְ מַעֲשֵׂת פֶּדֶבֶר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצִדִּיק כְּרָשָׁע חָלְלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" (בר' יח:כה), וכלה באהרון הנביאים, מלאכי, הטורח לענות לעם המתלונן על ה' (מל' א:כב), וכמובן, ספר איוב המוקדש כולו לשאלת הצדק האלוהי.

בכל המקרים הללו אין טענה כלשהי נגד המעשים להטיל ספק חמור בצדק האלוהי, כל זמן שלא עברו בפועל על ציווי ה', כפי שעשה הנביא יונה שהוחזר בכוח לשליחותו. יחד עם זאת יש להעיר שדברי משה ואהרן בפרשתנו ודברי הנביאים והשואלים האחרים עשויים להתפרש כבקשה להבין את דרכי הא-ל יותר מאשר כהטחת ביקורת כלפיו. שהרי ערכי הצדק במקרא, כמו

¹ ראו בנידון בהרחבה בספרו של הרב יובל שרלו, **אחריו נרוצה**; פירוש על שיר השירים בתוספת מבוא ופרק סיום על משמעות שיר השירים לימינו, תל-אביב 2003, עמ' 438 ואילך.

ערכי מוסר אחרים, מקורם בקב"ה שקבע את הכללים של טוב ורע, ואין הם חלים על בני האדם בלבד, אלא נתפסים כמחייבים כביכול אף את הקב"ה, כפי שנראה מהמקורות שהזכרנו לעיל.² הצגת הטענות כלפי הקב"ה לא רק שאינה נתפסת כמעשה רע, אלא פעמים שבכוונה תחילה הקב"ה נמנע מלבצע פעולה שתכנן עד שהאדם יתעורר מעצמו ויבקש ממנו לקיימה או לבטלה, בהסתמכו על עקרון הצדק האלוקי. כך קרה בעניין עונש בני ישראל אחרי חטא העגל. את הביטוי "הניחה לי" (שמ' לב: י) מפרש רש"י בעקבות המדרש: "עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר 'הניחה לי', אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם".³ ואכן משה רבנו מתפלל מייד על ישראל, אם כי אין הוא טוען להיותם חפים מפשע, וה' נענה: "וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שם: יד).

הרש"ר הירש מסביר את התועלת של התפילה/הבקשה הזו עבור האדם עצמו: כאשר הקב"ה מביא את משה לכלל תפילה, הרי הוא מעורר בלבו את הבנת דרכי הנהגתו, הוא מעלה את רוחו כביכול לחשוב עמו את מחשבת ההנהגה הא-להית.⁴ לעצם ההתדיינות עם הקב"ה על דרכי הנהגתו, כותב הרמב"ן בסיום דיון ארוך בעניין תורת הגמול והנהגת העולם על ידי ה':⁵

ואם תשאל עלינו: כיון שיש עניין נעלם במשפט ונצטרך להאמין בצדקו מצד שופט האמת יתברך ויתעלה, למה תטריח אותנו ותצווה עלינו ללמוד הטענות שפירשנו והסוד שרמזנו? ולא נשליך הכל על הסמך שנעשה בסוף שאין לפנינו לא עוולה ולא שכחה, אלא שכל דבריו במשפט. זו טענת הכסילים מואסי חכמה, כי נועיל לעצמנו בלמוד שהזכרנו להיותנו חכמים ויודעי א-להים יתברך מדרך הא-ל וממעשיו... וכן חובת כל נברא עובד מאהבה ומיראה לתור בדעתו לצדק המשפט ולאמת הדין כפי שידו משגת... כדי שתתישב דעתו בעניין ויתאמת אליו דין בוראו.

נמצאנו למדים שיש עניין רב להשתדל להבין ככל האפשר את דרכי ה' למרות המרחק האינסופי המפריד בינו יתברך ובין האדם. בתקופת המקרא, כל זמן שהתקיים דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, היה אפשר לפנות ישירות לקב"ה כדי לקבל הבהרות על דרכי פעולתו כפי שעשה זאת למשל ירמיהו הנביא בשאלתו: "מדוע דרך רשעים צלחה" (יב: א)? אך משפסקה הנבואה בישראל הדרך היחידה לעשות זאת היא הדרך הפרשנית, אם בהסתמכות על קודמינו ואם בחקרנות אישית; לתור בדעתנו "לצדק המשפט ולאמת הדין" כפי שידנו משגת, כדברי הרמב"ן. מתברר שיש עניין רב בחקירת דרכיו ובניסיון להצדיק את מעשיו של הבורא, מפני שעיסוק זה מקרב אותנו אליו.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה
ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר first-name ו last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

² אפשר שזה אחד ממסרי הגמרא (בבלי ברכות ו ע"א): "אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין – שנאמר (יש' סב: ח) 'נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו'... ובזרוע עזו – אלו תפילין". כביכול הקב"ה קיבל גם עליו את המצוות שהטיל על ישראל.

³ בקשה זו תמוהה לכאורה. הלוא מבחינה דתית היה אולי מקום להעדיף צייתנות עיוורת ותמימה מבלי לשאול שאלות! גישה זו ידועה בקרב דתות אחרות על ידי הפתגם המפורסם Credo quia absurdum est ("אני מאמין מפני שזה בלתי-הגיוני").

⁴ בפירושו לבמדבר טז: כב, ירושלים תשס"ב.

⁵ כל כתבי רמב"ן, שער הגמול, כרך ב', עמ' רפא. מובא בשרלו עמ' 464.